

Edufactory. Samoorganizacja i opór w fabrykach wiedzy, red. J. Sowa, K. Szadkowski, ha.art.pl, 2011, <http://ha.art.pl/wydawnictwo/katalog-ksiazek/2233-edufactory-samoorganizacja-i-opor-w-fabrykach-wiedzy.html> (data dostępu: 10.02.2013), ISBN: 978-83-62574-39-1.

Livingston S.A., *Zrównywanie wyników testów (bez IRT)*, „Egzamin. Biuletyn Badawczy Centralnej Komisji Egzaminacyjnej”, akademia.edu.pl, 2013, http://www.academia.edu/1374882/Teoria_zadania_testowego_a_model_Rascha (data dostępu: 10.02.2013).

Młodzi 2011, https://archiwum.men.gov.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=2431%3Araport-modzi-2011&catid=106%3Amodzie-i-zagranica-aktualnoci&Itemid=258 (data dostępu: 10.04.2013).

Pilotaż nowej formuły egzaminu zawodowego, men.gov.pl, 2013, http://www.efs.men.gov.pl/images/Zbiorcze/egzamininy%20zew_www.pdf (data dostępu: 10.02.2013).

Raport o Kapitale Intelektualnym Polski, slideshare.net, <http://www.slideshare.net/Polska2030/raport-o-kapitale-intelektualnym-polski> (data dostępu: 20.03.2016).

Sadura P., *Szkoła i nierówności społeczne*, Amicus Europae, Warszawa 2012, feswar.org.pl, http://www.feswar.org.pl/fes2009/pdf_doc/raport-3.pdf (data dostępu: 10.02.2013).

Sadura P., *Edukacja i grzechy główne raportu Polska 2030*, krytykapolityczna.pl, 2013, <http://www.krytykapolityczna.pl/Opinie/Sadura-Edukacja-i-grzechy-glowne-raportu-Polska-2030/menu-id-197.html> (data dostępu: 14.04.2013).

Strategia rozwoju edukacji na lata 2007-2013, www.cent.edu.pl/Download,9.htm [http://www.cie.gov.pl/HLP%5Cfiles.nsf/0/1D69FE3F2056D2DCC1257068004-FA7F7/\\$file/strategia_2007_2013.pdf?Open](http://www.cie.gov.pl/HLP%5Cfiles.nsf/0/1D69FE3F2056D2DCC1257068004-FA7F7/$file/strategia_2007_2013.pdf?Open) (data dostępu: 10.04.2013).

Wdrożenie projektu informatycznego do e-oceniań, men.gov.pl, 2013, http://www.efs.men.gov.pl/images/Zbiorcze/egzamininy%20zew_www.pdf (data dostępu: 10.02.2013).

Endnotes

¹ Część analiz zawartych w niniejszym artykule stanowią raporty z badań przygotowane w ramach projektu Społeczny Monitor Edukacji.

² Tłumaczenie własne: The marketisation of the discursive practices of universities is one dimension of the marketisation of higher education in a more general sense. Institutions of higher education come increasingly to operate (under government pressure) as if they were ordinary businesses competing to sell their products to consumers.

Economic inequalities and a place of living: the case of rural population in Poland

Nierówności ekonomiczne a miejsce zamieszkania: sytuacja ludności wiejskiej w Polsce

Michał Dudek

Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
– Państwowy Instytut Badawczy
michal.dudek@ierigz.waw.pl

Abstract

Discussions over the scale and impact of economic inequalities on the economy and socio-political system have been carried out for a long time. However, the results of research on these inequalities are ambiguous and cause a number controversies. The are differences in determining their level, defining development trends, but also in measuring them. The paper focuses on the territorial dimension of economic inequality in Poland. In particular it tries to answer the question to what extent this phenomenon refers to the rural population. The level of economic inequality between urban and rural population and within the latter group was defined, as well as its selected determinants were indicated. In the analyses the selected aspects of economic inequality concerning incomes, self-evaluation of financial condition and material deprivation was considered. According to the available empirical data it should be concluded that in 2007–2014 in Poland the economic inequalities between urban and rural population remained significant, although their level decreased. The average income of rural households were more than one-quarter lower than in the households located in urban areas. As a consequence, in rural areas due to limited amount of funds the daily difficulties, particularly with important spendings, were reported more frequently.

Keywords: economic inequalities, rural population, urban population, incomes, household

Streszczenie

Dyskusja na temat skali i wpływu nierówności ekonomicznych na gospodarkę i system społeczno-polityczny prowadzona jest od dawna. Wyniki przeprowadzonych na ten temat badań nie są jednoznaczne i wywołują szerokie dyskusje. Zaznaczają się różnice w określaniu poziomu nierówności, tendencji rozwoju, ale także sposobach ich pomiaru. W artykule skupiono się na terytorialnym wymiarze nierówności ekonomicznych w Polsce. W szczególności podjęto próbę odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu zjawisko to odnosi się do mieszkańców wsi. Określono poziom nierówności ekonomicznych w aspekcie: ludność miejska – ludność wiejska oraz wewnątrz społeczności wiejskiej, jak również wskazano na jego najważniejsze przyczyny. Rozpatrywano trzy aspekty nierówności ekonomicznych: odnoszące się do dochodu, sytuacji finansowej oraz stopnia zaspokojenia najważniejszych potrzeb. Analiza danych empirycznych pochodzących ze statystyki publicznej pozwoliła na stwierdzenie, że w latach 2007–2014 w Polsce między mieszkańcami miast a ludnością wiejską utrzymywały się nierówności ekonomiczne, choć ich poziom malał. Przeciętne dochody w wiejskich gospodarstwach domowych były o przeszło jedną czwartą niższe niż w gospodarstwach zlokalizowanych na terenach miejskich. Odzwierciedleniem tego był fakt, że na wsi ze względu na ograniczony zasób środków pieniężnych częściej odnotowywano trudności z codziennym funkcjonowaniem, a zwłaszcza realizacją ważnych wydatków konsumpcyjnych.

Słowa kluczowe: *nierówności ekonomiczne, ludność wiejska, ludność miejska, dochody, gospodarstwa domowe*

Wprowadzenie

Współcześnie dominuje przekonanie, że nierówności ekonomiczne w społeczeństwach większości krajów rozwiniętych narastają. Według danych OECD dysproporcje dochodowe między zamożnymi a biednymi osiągnęły poziom największy od kilkudziesięciu lat. Odnotowana w krajach zrzeszonych w tej organizacji wartość współczynnika Giniego dochodów dla lat 1985–2011 zwiększyła się z 0,29 do 0,32 (Cingano, 2014, s. 9). Proces nasilania się dystansów w poziomie zamożności wiązany jest z czynnikami krótkookresowymi, takimi jak przejściowy zastój gospodarczy bądź oddziaływanie niekorzystnych skutków ostatniego kryzysu finansowego (Owsiak, 2012, s. 105). Jednocześnie podnoszone są argumenty, że za nasilaniem się tych zróżnicowań kryją się czynniki strukturalne, które są pochodną kumulowania się określonych zjawisk przez długi czas. Udokumentowano bowiem, że akumulacja kapitału, który jest bardziej zyskowny od innych czynników produkcji, sprzyja rozwarstwieniom (Piketty, 2014, s. 356, 571). Z kolei glo-

balizacja wiążąca się z intensyfikacją bezpośrednich inwestycji zagranicznych przekłada się z reguły na wzrost wynagrodzeń nielicznej grupy pracowników o wyspecjalizowanych kwalifikacjach (IMF, 2007, s. 150–154). Równocześnie tendencja do ograniczania wydatków budżetowych przez rządy na cele społeczne pogarsza położenie ludności w trudnej sytuacji materialnej, prowadząc do poszerzania skali ubóstwa, a tym samym do pogłębiania dystansów dochodowych (Esping-Andersen i Myles, 2013, s. 655). Wymienione procesy przyczyniają się i utrwalają nierówności ekonomiczne, które uznaje się z reguły za niezbędny element i naturalną konsekwencję funkcjonowania wolnego rynku (Samuelson i Nordhaus, 1996, s. 191). Sądzi się jednak także, że przekroczenie określonego progu tych dysproporcji, a zwłaszcza w odniesieniu do równych warunków (szans) kreowania efektów działalności w sferze gospodarczej, skutkuje negatywnymi konsekwencjami dla stabilności funkcjonowania systemu społeczno-politycznego (Stiglitz, 2013, s. 104). Nadmierne nierówności hamują przede wszystkim bodźce wzrostu gospodarczego poprzez zmniejszanie zagregowanego popytu oraz ograniczanie zjawiska akumulacji i rozwoju kapitału ludzkiego wśród relatywnie uboższych grup społeczno-zawodowych. Ma to wpływ nie tylko na poziom produktywności pracy czy innowacyjność działalności biznesowych, ale również prowadzi do zbiorowych napięć i zaostrzenia konfliktów o charakterze politycznym (Dabla-Norris i inni, 2015, s. 8).

Wbrew tendencjom zaobserwowanym w wielu społeczeństwach w ostatnich latach opracowania na temat nierówności ekonomicznych w Polsce dokumentowały znaczącą poprawę przeciętnego poziomu życia i zmniejszanie się nierówności dochodowych, jak również względnie umiarkowaną skalę rozpiętości majątkowych (NBP, 2015, s. 27). Z badania „Diagnoza Społeczna” wynikało, że w latach 2009–2013 nierówność rozkładu dochodów ekwiwalentnych mierzona współczynnikiem Giniego zmniejszyła się z 0,313 do 0,299 (Panek i Czapiński, 2013, s. 44). Z kolei według opracowania GUS w pierwszej dekadzie XXI wieku obiektywna i subiektywna sytuacja materialna ludności Polski, niezależnie od miejsca zamieszkania, poprawiła się (GUS, 2013, s. 57). W innych analizach podnoszono jednak, iż badania, na podstawie których stwierdzono niwelowanie różnicowań ekonomicznych w kraju, brały pod uwagę zbyt krótki okres i koncentrowały się na wąskim ujęciu zagadnienia – odnoszącym się przede wszystkim do dochodów ludności (Szelewa i Polakowski, 2015). Zgodnie z tą argumentacją syntetyczne wskaźniki nierówności (takie jak np. współczynnik Giniego) rozpatrywane na przestrzeni kilku czy kilkunastu lat

nie są adekwatną miarą dysproporcji ekonomicznych, ponieważ dają ich niepełny obraz. Względnie większe znaczenie mają bowiem trwałe uwarunkowania, przesądzające o niekorzystnym położeniu dużych grup ludności, takich jak pracownicy najemni o niepewnym statusie na rynku pracy czy dzieci z rodzin wielodzietnych. Chodzi tu zwłaszcza o dysproporcje majątkowe, niemożność zaspokojenia ważnych potrzeb, znaczącą skalę ubóstwa, ograniczony dostęp do usług społecznych oraz niską jakość tych ostatnich (Sutowski, 2015).

Za ważną przyczynę tradycyjnie różnicującą sytuację ekonomiczną ludności powszechnie uznaje się miejsce zamieszkania. W strategiach władz publicznych formułowanych na poziomie Unii Europejskiej czy poszczególnych rządów jednym z kluczowych celów polityki strukturalnej jest wyrównywanie różnic w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego między krajami, regionami, a także niższymi szczeblami organizacji terytorialnej (Czykier-Wierzba, 1998, s. 33). Z reguły wymienione zróżnicowania przestrzenne pokrywają się z podziałem terytorialnym na ośrodki zurbanizowane i tereny wiejskie (Dudek i Chmieliński, 2015, s. 192). U podstaw relatywnie gorszej (niekorzystnej) sytuacji ludności zamieszkującej obszary wiejskie upatruje się wielu złożonych przyczyn. Łączą się one zwykle ze specyfiką lokalnych rynków pracy, których trwałą cechą stanowi niedobór miejsc zatrudnienia. Odzwierciedleniem tego zjawiska jest nie tylko znacząca liczba osób nieaktywnych zawodowo, ale także rozpowszechnienie migracji przestrzennych wśród mieszkańców wsi (Chmieliński, 2013, s. 49). Deficyt zasobów ekonomicznych i przedsięwzięć gospodarczych w skali lokalnej, które przyczyniają się do niewystarczającej kreacji miejsc zatrudnienia, wynika ponadto z faktu, iż peryferyjne położenie powoduje zwykle znaczące koszty transakcyjne dla działalności biznesowej, a ponadto tworzy silne ograniczenia po stronie popytu (*economies of agglomeration*) (Marini i Mooney, 2006, s. 94). Niezależnie od tych procesów w ostatnich latach w części regionów wiejskich obserwuje się zwiększony napływ ludności, kapitału oraz inicjatyw społeczno-ekonomicznych, co jest motywowane poszukiwaniem nowych rynków, relatywnie tańszej siły roboczej, jak również chęcią poprawy jakości życia. Zjawisko to, zwane zwrotem demograficznym (*turnaround*), wyraża się między innymi w zwiększaniu siły oddziaływania aglomeracji, co powoduje rozrost stref podmiejskich (Friedland, 1998, s. 25–28). Długofalowo zakłada się także, że wraz z postępem technologicznym i rozwojem infrastruktury technicznej tendencje urbanizacyjne powinny sprzyjać wyrównywaniu zróżnicowań ekonomicznych w społeczeństwie, wynikających z wpływu dystansu geograficznego.

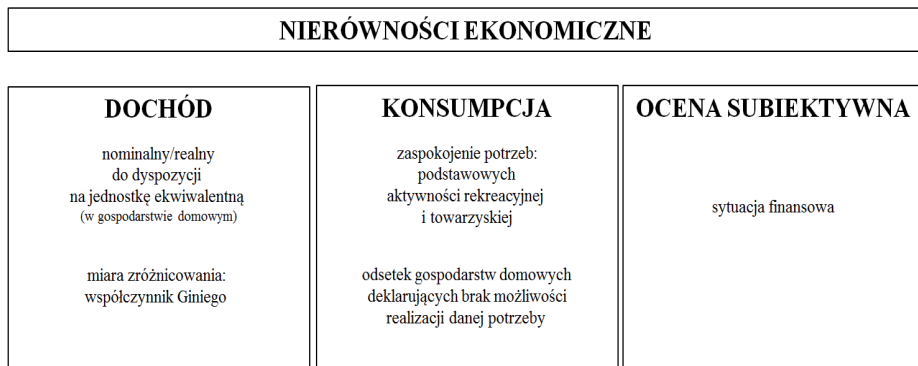
W tym kontekście interesujące wydaje się przybliżenie zagadnienia uwarunkowanych przestrzennie nierówności ekonomicznych w Polsce, a w szczególności ich skali oraz tendencji zmian. Dlatego celem artykułu było określenie poziomu tych różnicowań między ludnością wiejską a miejską, jak również wskazanie ich głównych determinant. Analizą objęto przede wszystkim nierówności dochodowe, jak również dysproporcje związane z zaspokojeniem podstawowych potrzeb konsumpcyjnych. Wnioski oparto głównie o dane statystyki publicznej odnoszące się do okresu 2007–2014, jak również o informacje zaczerpnięte z literatury przedmiotu.

Materiał i metody

Problematyka nierówności zajmuje ważne miejsce w literaturze ekonomicznej. Są one zwykle uznawane za uniwersalny i nieodłączny element funkcjonowania gospodarki rynkowej. Nierówności ekonomiczne odnoszą się przede wszystkim do materialnego wymiaru życia i warunków rozwoju człowieka. W związku z tym w artykule rozpatrywano obszary, które zazwyczaj różnicują sytuację ekonomiczną ludności, a mianowicie: dochody oraz sferę konsumpcji w odniesieniu do ważnych potrzeb człowieka (Kalinowski, Łuczka-Bakuła, 2007, s. 57). Oprócz aspektu obiektywnego różnicowań dotyczących wielkości posiadanych zasobów pieniężnych i sposobów ich wydatkowania, brano pod uwagę ujęcie subiektywne wyrażające się w samoocenie sytuacji finansowej (rysunek 1). W artykule zestawiono roczne dochody do dyspozycji netto na jednostkę ekwiwalentną w ujęciu nominalnym i realnym uzyskiwane przez członków gospodarstw domowych. Dane o dochodach pochodziły z opracowań GUS (GUS, 2015). Dochód do dyspozycji był tam definiowany jako „suma rocznych dochodów pieniężnych (w przypadku dochodów z pracy najmniej uwzględniających dodatkowo korzyści niepieniężne związane z użytkowaniem samochodu służbowego) netto (po odliczeniu zaliczek na podatek dochodowy, podatków od dochodów z własności, składek na ubezpieczenie społeczne, zdrowotne) wszystkich członków gospodarstwa domowego pomniejszona o podatki od nieruchomości, transfery pieniężne przekazane innym gospodarstwom domowym oraz saldo rozliczeń z urzędem skarbowym” (GUS, 2015, s. 39). Wykorzystywane dane o dochodach zostały zmodyfikowane przez GUS opracowanymi w OECD skalami ekwiwalentności. Są to parametry umożliwiające porównywanie sytuacji gospodarstw domowych różniących się od siebie składem i strukturą demograficzną.

Przesłanką ich uwzględniania jest przekonanie o tym, że skład osobowy i wiek poszczególnych członków gospodarstwa domowego silnie różnicują wielkość kosztów utrzymania. Przy obliczeniach dochodów według skal ekwiwalentności brano pod uwagę następujące wartości współczynników: 1 – dla pierwszej osoby dorosłej w gospodarstwie, 0,5 – dla każdego kolejnego członka gospodarstwa w wieku 14 lat i więcej, 0,3 – dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat (GUS, 2011, s. 39). Uwzględnianie dochodu na jednostkę ekwiwalentną umożliwia porównywanie wartości obserwacji, co pozwala jednocześnie na wnioskowanie o skali zróżnicowań ekonomicznych. Jednocześnie należy zaznaczyć, że dane o dochodach są obciążone błędami o charakterze nie-losowym (związane są one np. z celowym zaniżaniem przez respondentów osiągniętych zarobków lub z odmową udzielania odpowiedzi na pytania) oraz losowym (ujawniają się one w badaniach opartych na próbach) (GUS, 2015b, s. 23). Na potrzeby analiz wartości nominalne dochodu urealniono na podstawie danych GUS o inflacji w latach 2007–2014.

Rysunek 1. Nierówności ekonomiczne – schemat pomiaru zastosowany w badaniu

Źródło: opracowanie własne.

Do oceny nierówności w rozkładzie dochodów wykorzystano przede wszystkim współczynnik Giniego. Miernik ten przyjmuje wartości z przedziału od 0 (w sytuacji, gdy wszyscy osiągają ten sam dochód) do 1 (wszystkie osoby poza jedną uzyskują dochód zerowy). Im niższa wartość wskaźnika, tym mniejsza koncentracja dochodów i większa ich równomierność. Wartość współczynnika Giniego w kolejnych latach zaczerpnięto z opracowania GUS (GUS, 2015b, s. 51).

Jak wspomniano, analizy nierówności ekonomicznych określonych w oparciu o dochody uzupełniono w artykule informacjami odnoszącymi się do strony konsumpcyjnej funkcjonowania gospodarstw domowych, a zwłaszcza do poziomu zaspokojenia podstawowych potrzeb ich członków, jak również subiektywnej oceny sytuacji finansowej. Odpowiednie informacje odnosiły się do problematyki badawczej związanej z deprawacją materialną i pochodziły z opracowań GUS, który przeprowadził badania w ramach ogólnoeuropejskiego projektu dotyczącego warunków życia (EU-SILC) w 2009 i 2014 roku. Wykorzystane dane dotyczyły potrzeb podstawowych, edukacyjnych i aktywności rekreacyjnej oraz towarzyskiej członków gospodarstw domowych. W tym przypadku rozpatrywanym wskaźnikiem była deklaracja braku możliwości zaspokojenia danej potrzeby. Z kolei do oceny subiektywnej sytuacji finansowej gospodarstwa domowego posłużyła odpowiedź na pytanie o trudności związane z utrzymaniem (chodziło o określenie, w jakim stopniu w gospodarstwie *wiązany jest koniec z końcem* przy aktualnym dochodzie; możliwe były następujące warianty odpowiedzi: *a. z wielką trudnością, b. z trudnością, c. z pewną trudnością, d. dość łatwo, e. łatwo, f. bardzo łatwo*). Dzięki uwzględnieniu zarówno obiektywnej, jak i subiektywnej sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych w artykule uzyskano relatywnie szerszy obraz położenia materialnego i jego dyspersji pomiędzy rozpatrywanymi kategoriami ludności (Kalinowski, 2015, s. 37).

Dochodowe i konsumpcyjne przejawy nierówności ekonomicznych zestawiono w artykule ze względu na podział kraju na obszary miejskie i wiejskie oraz lokalizację gospodarstw domowych na jednym z wymienionych typów terenów. Klasyfikacja ta opierała się na kryterium administracyjnym. Za miasta uznawano tereny położone w granicach administracyjnych tych jednostek, a za obszary wiejskie (wieś) resztę terytorium (GUS, 2011b, s. 24). W opracowaniu posłużono się metodą opisową i porównawczą, a także obliczono wskaźniki struktury i dynamiki.

Dochód w gospodarstwach domowych a miejsce zamieszkania

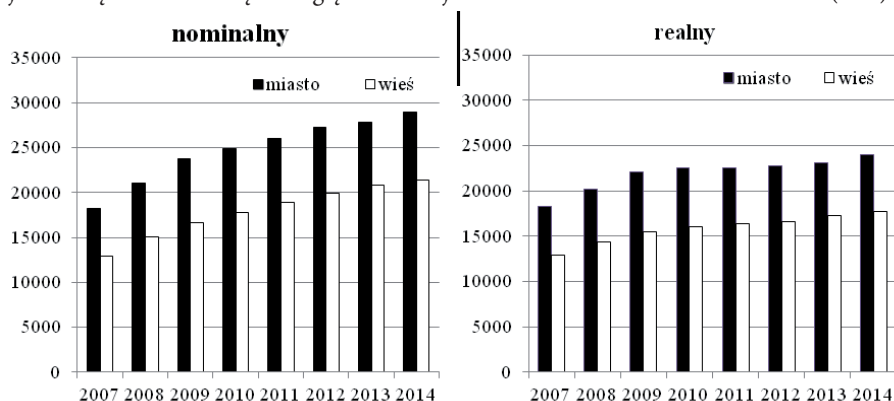
Przy rozpatrywaniu skali nierówności ekonomicznych ze względu na miejsce zamieszkania istotne jest zwrócenie uwagi zarówno na czynniki strukturalne kształtujące te dysproporcje, jak i zmiany w sytuacji gospodarczej o charakterze krótkookresowym, jakie dokonały się w poziomie zamożności poszczególnych kategorii społeczno-zawodowych. W warunkach Polski pro-

ces wyrównywania się poziomu życia na terenach miejskich i wiejskich w długim okresie ma miejsce w związku z postępującą urbanizacją, przepływami ludności oraz spadkiem znaczenia rolnictwa w gospodarce. W tym kontekście trzeba podkreślić, że na sytuację ekonomiczną wsi decydujący wpływ miały pozarolnicze rynki pracy. Zmiany strukturalne w rolnictwie sprawiły, że coraz więcej mieszkańców obszarów wiejskich znajdowało zatrudnienie bądź poszukiwało go w innych branżach. Jednakże działania związane z aktywnością zawodową podejmowano na ogół w związku z zaznaczającym się lokalnie chronicznym niedoborem miejsc pracy, przy jednocześnie poprawiającym się stanie infrastruktury transportowej. W konsekwencji na obszarach wiejskich znaczenia nabierało zjawisko motywowanej zarobkowo (związanej z zatrudnieniem) mobilności przestrzennej. W jej ramach można było wyróżnić dojazdy do pracy (migracje wahadłowe) oraz migracje o charakterze krótkookresowym, niewiążącym się z trwałą zmianą miejsca zamieszkania. Równocześnie na tereny podmiejskie, administracyjnie zaliczane do obszarów wiejskich, narastał napływ na pobyt stały ludności, która zarobkowała na terenach zurbanizowanych. Opisane procesy ruchu ludności długookresowo sprzyjały upodabnianiu się wzorców aktywności zawodowej, a tym samym również źródeł utrzymania i materialnych poziomów życia. Niezależnie od tego czynnik hamujący konwergencję płacową, a w efekcie także i dochodową, między miastem a wsią niezmiennie stanowiło duże rozpowszechnienie pracy w rolnictwie oraz bezrobocie ukryte w tym sektorze, jak również niska koncentracja miejsc pracy na obszarach wiejskich oddalonych od ośrodków zurbanizowanych.

Skalę przestrzennego zróżnicowania wielkości dochodów w Polsce ilustrowały dane statystyki publicznej. W 2014 roku przeciętny roczny dochód do dyspozycji w gospodarstwach domowych na jednostkę ekwiwalentną na obszarach wiejskich wynosił 21,4 tys. zł i był on niższy od średniego dochodu w miastach o 26% (28,9 tys. zł). Siedem lat wcześniej różnica między opisywanymi wielkościami była jeszcze większa i sięgała 29% (w 2007 roku średni roczny dochód do dyspozycji na wsi na jednostkę ekwiwalentną osiągnął poziom 12,9 tys., a w miastach 18,2 tys. zł). Przytoczone dane dokumentują, że w Polsce w latach 2007–2014 zaznaczyła się istotna poprawa sytuacji dochodowej ludności niezależnie od miejsca zamieszkania. Dokonała się ona zarówno w ujęciu nominalnym, jak i realnym (wykres 1).

Wykres 1. Przeciętny roczny dochód do dyspozycji w gospodarstwach domowych na jednostkę ekwiwalentną ze względu na miejsce zamieszkania w latach 2007–2014 (w zł)

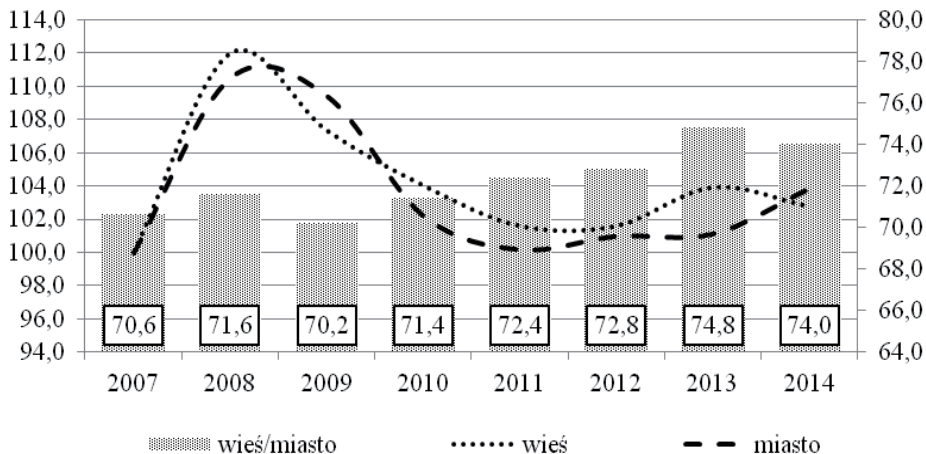

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GU

Nieprzerwanie zaznaczała się wtedy bowiem korzystna koniunktura ekonomiczna, która pozytywnie oddziaływała na poprawę warunków życia ludności, a zwłaszcza wzrost wynagrodzeń z tytułu pracy najemnej oraz zwiększenie wielkości świadczeń społecznych. Na wsi dochód w gospodarstwach domowych w cenach bieżących zwiększył się o 40%, a w cenach stałych o 38%. W miejskich gospodarstwach domowych wzrost ten był relatywnie mniejszy i wynosił odpowiednio 37 i 31%. Przyczyn odmienności w skali przyrostu dochodów na korzyść wiejskich gospodarstw domowych należy upatrywać nie tylko w tzw. *efekcie bazy*. Poważny impuls sprzyjający tendencjom wzrostowym stanowił także napływ do kraju środków finansowych z budżetu UE. W okresie wywołanych kryzysem finansowym zawierającym na rynkach światowych i europejskich znaczący strumień pieniędzy unijnych przyczyniał się nie tylko do utrzymania korzystnej sytuacji makroekonomicznej w Polsce, ale także stabilizacji lub poprawy położenia wielu gospodarstw domowych. Odnosiło się to zwłaszcza do ludności rolniczej, której budżety zasilane były między innymi płatnościami bezpośrednimi do gruntów rolnych, a także w mniejszym stopniu do innych mieszkańców wsi, będących beneficjentami Wspólnej Polityki Rolnej oraz innych programów finansowanych z funduszy strukturalnych UE (chodzi tu szczególnie o środki przeznaczane na rozwój obszarów wiejskich i spójność terytorialną oraz społeczną). Zwiększonemu wsparciu publicz-

nemu kierowanemu bezpośrednio do sektora rolnego i na wieś w latach 2007-2014 towarzyszyła na ogół szybsza niż w mieście dynamika wzrostu dochodu (wykres 2).

Wykres 2. Dynamika zmian oraz relacje poziomu przeciętnego rocznego dochodu do dyspozycji netto na jednostkę ekwiwalentną w gospodarstwach domowych według miejsca zamieszkania w latach 2007-2014 (w %)

Źródło: obliczenia własne na podstawie danych GUS.

Niezależnie od krótkookresowych zmian makroekonomicznych tendencję do powolnego zmniejszania się dysproporcji dochodowych między mieszkańcami miast i obszarów wiejskich wiązać trzeba w pierwszej kolejności ze zmianami w strukturze społeczno-ekonomicznej ludności wiejskiej w Polsce. Dotyczy to zwłaszcza przemian w zakresie źródeł utrzymania, a ściślej pogłębiania zjawiska ich dywersyfikacji. Podobnie jak na terenach zurbanizowanych, największy i rosnący udział w budżetach gospodarstw domowych miały zarobki uzyskiwane z tytułu pracy najemnej, a w dalszej kolejności z emerytur i rent (Kozera, Stanisławska, Wysocki, 2014, s. 96). W strukturze dochodów malało z kolei znaczenie pracy w rolnictwie. Większość ludności wiejskiej w Polsce nie była związana zawodowo z prowadzeniem działalności rolniczej. Szacuje się, że jedynie dla około jednej trzeciej spośród wszystkich rodzin użytkujących gospodarstwa rolne (na wsi gospodarstwo rolne znajdowało się w posiadaniu przeszło co trzeciej rodziny) główne źródło utrzymania stanowiło rolnictwo

(Sikorska, 2014, s. 44). Rosnące znaczenie pracy najemnej i świadczeń społecznych sprawiały, że w coraz większym stopniu położenie ekonomiczne mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce determinowała sytuacja na nierolniczych rynkach pracy, a zwłaszcza kształtowanie się wynagrodzeń w sektorze przedsiębiorstw. Odzwierciedleniem procesów konwergencji dochodowej między mieszkańcami miast i wsi były tendencje w zakresie przemieszczeń ludności. Wsie położone w sąsiedztwie obszarów zurbanizowanych od dawna stawały się atrakcyjnym miejscem zamieszkania dla osób zamożnych i aktywnych zawodowo na miejskich rynkach pracy. Jednocześnie obserwowano nasilenie przejazdów wahadłowych mieszkańców wsi związanych z aktywnością zawodową.

Procesy pogłębiania się dywersyfikacji źródeł utrzymania oraz terytorialnego upodabniania się wzorców aktywności ekonomicznej wraz ze znaczącym zwiększeniem wsparcia publicznego rolnictwa i wsi przełożyły się na relatywnie większy wzrost dochodów ludności wiejskiej. W efekcie w **Polsce między 2007 a 2014 rokiem zaobserwowano nieznaczne ograniczenie przestrzennych różnicowań dochodowych**. Z analizy dostępnych danych wynikało jednak, że opisywane dysproporcje były znaczące i nadal się utrzymywały. Na przestrzeni wspomnianego okresu przeciętne dochody w gospodarstwach wiejskich stanowiły mniej niż trzy czwarte średniego dochodu uzyskiwanego w miastach (wykres 2).

Warto podkreślić, że skala tego dystansu w wymiarze: miasto – wieś była wyraźnie skorelowana z wielkością populacji ośrodka miejskiego. Im miasta cechowały się większym zaludnieniem, tym rozpiętości dochodowe do wsi były znaczniejsze. W tym wypadku największa luka dochodowa dzieliła wiejskie gospodarstwa domowe w stosunku do gospodarstw z miast liczących powyżej 500 tys. mieszkańców, a najmniejsza do gospodarstw z ośrodków liczących nie więcej niż 20 tys. ludności (przykładowo w 2014 roku roczny dochód do dyspozycji wiejskiego gospodarstwa domowego stanowił mniej niż dwie trzecie tej wielkości dla gospodarstwa zlokalizowanego na terenie miasta liczącego więcej niż 500 tys. mieszkańców).

Obserwowanej poprawie sytuacji gospodarczej i dochodowej w Polsce towarzyszyło zmniejszenie skali nierówności ekonomicznych. W latach 2007–2014 nierówności dochodowe na obszarach wiejskich mierzonych współczynnikiem Giniego zmniejszyły się z 0,341 do 0,329 (tabela 1). Niezależnie od tego dostępne dane wskazują, że zróżnicowania dochodowe na terenach zurbanizowanych były względnie mniejsze i obniżały się wyraźniej.

Tabela 1. Zróżnicowanie dochodów mierzone współczynnikiem Giniego według miejsca zamieszkania w latach 2007–2014

Lata	Miasta	Obszary wiejskie	Gospodarstwa domowe rolników
2007	0,325	0,341	0,548
2008	0,315	0,343	0,572
2009	0,312	0,338	0,536
2010	0,323	0,339	0,533
2011	0,317	0,337	0,539
2012	0,317	0,343	0,559
2013	0,312	0,352	0,599
2014	0,306	0,329	0,544

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zjawisko to łączyć trzeba z sytuacją finansową wiejskich gospodarstw domowych pracujących na własny rachunek (przedsiębiorców) oraz gospodarstw rolników. W rozpatrywanym okresie dochody tych grup charakteryzowały się istotnym zróżnicowaniem. W porównaniu do pozostałych kategorii społeczno-ekonomicznych ich koncentracja zmniejszyła się nieznacznie i podlegała jednocześnie silnym wahaniom. W przypadku gospodarstw domowych rolników większa niż przeciętnie koncentracja strumienia dochodów w grupach najbogatszych wynikała w pierwszej kolejności z produkcyjno-konsumpcyjnego charakteru funkcjonowania (Wołoszyn, Wysocki, 2014, s. 537). Ponadto należy podkreślić, że na ich położenie wydatnie oddziaływało wsparcie pozarynkowe w formie płatności (dopłaty bezpośrednie i inne instrumenty polityki rolnej), których wysokość uzależniona była w decydującym stopniu od powierzchni posiadanych gruntów rolnych (Łopaciuk, Juddzińska, 2014, s. 27–32).

W sytuacji rozdrobnienia agrarnego i silnej polaryzacji ekonomicznej polskiego rolnictwa relatywnie największymi beneficjentami wskazanych subsydiów byli nieliczni rolnicy użytkujący duże arealy ziemi rolnej (Chmielewska, 2013, s. 195).

Poziom zaspokojenia potrzeb i sytuacja finansowa w gospodarstwach domowych a miejsce zamieszkania

Sytuacja dochodowa gospodarstw domowych bezpośrednio oddziałuje na poziom i strukturę wydatków konsumpcyjnych, a jednocześnie decyduje o zaspokojeniu ważnych potrzeb materialnych i niematerialnych. W przypadku ludności wiejskiej w Polsce w latach 2007–2014 odnotowano istotną poprawę sytuacji dochodowej, co przyczyniło się do nieznacznego ograniczenia przeciętnego dystansu w tym zakresie w stosunku do mieszkańców miast. Towarzystwo temu jednocześnie niwelowanie uwarunkowanych przestrzennie finansowych barier konsumpcji (tabela 2).

Tabela 2. Trudności gospodarstw domowych w zaspokajaniu potrzeb według miejsca zamieszkania w latach 2009–2014

Lata	Miejsce zamieszkania	Odsetek gospodarstw domowych deklarujących brak możliwości realizacji danej potrzeby				
		tygodniowy wypoczynek raz w roku	jedzenie mięsa/ryb co drugi dzień	ogrzewanie mieszkania	zaproszenie przyjaciół	kupowanie nowej odzieży
2014	miasto	44,4	11,4	9,4	20,6	25,8
	wieś	64,5	15,3	12,5	24,1	31,7
2009	miasto	53,5	16,4	17,6	25,1	36,1
	wieś	74,1	23,7	20,3	29,1	43,4

Źródło: dane GUS.

Z dostępnych danych wynikało, że **coraz mniej wiejskich gospodarstw domowych napotykało trudności z realizacją wydatków ważnych dla codziennego funkcjonowania**. W rozpatrywanym okresie znacząco obniżyła się bowiem częstotliwość deklaracji badanych dotyczących braku możliwości kupna nowej odzieży (o 11,7 p.p.), wyjazdu na wypoczynek (o 9,6 p.p.), jedzenia mięsa i ryb (o 8,4 p.p.) oraz ogrzania mieszkania (o 7,8 p.p.). Nieco mniej wyraźnie zmniejszyła się natomiast kategoria wiejskich gospodarstw domowych, w których nie spotykano się z przyjaciółmi (o 5,0 p.p.). Przytoczone dane sugerują, iż na obszarach wiejskich skala rozpowszechnienia podstawowych problemów socjalno-bytowych oraz związanych z wyżywieniem była ograniczona, a ich nasilenie systematycznie się zmniejszało. Innymi sło-

wy, poważne trudności materialne dotyczyły stosunkowo niewielkiej grupy ankietowanych. Były to na ogół gospodarstwa osób starszych, samotnych oraz rodzin wielodzietnych, które napotykały duże przeszkody w codziennym funkcjonowaniu. W ich przypadku dysponowanie niewielkimi zasobami pieniężnymi nierzadko decydowało o niskim poziomie życia.

Środkami na pokrycie niezbędnych zakupów dysponowała większość gospodarstw domowych na wsi. Niemniej nadal dużą część z nich niekorzystne położenie zmuszało do ograniczania konsumpcji i ograniczania wydatków. Oszczędzano przede wszystkim na rekreacji (dwie trzecie badanych), a rzadziej na kupnie nowych ubrań (niespełna jedna trzecia ankietowanych) czy prowadzeniu życia towarzyskiego (prawie jedna piąta). Niezależnie od ogólnej poprawy sytuacji w wymienionych aspektach życia (w stosunku do poprzedniego momentu badania), niezmiennie utrzymywały się pewne różnice w stopniu zaspokojenia potrzeb między mieszkańcami obszarów wiejskich i ludnością z miast. Mimo że przeciętne dochody gospodarstw domowych w Polsce wzrosły niezależnie od miejsca zamieszkania, to odczuwana sytuacja finansowa była niekorzystna i wydatnie nie poprawiła się. W relatywnie większym stopniu odnosiło się to gospodarstw domowych na wsi. Podobnie jak pięć lat wcześniej, w 2014 roku około trzech czwartych z nich odnotowywało większe lub mniejsze trudności z codziennym utrzymaniem się (*wiązanie końca z końcem*). Częstotliwość takich deklaracji na terenach zurbanizowanych była względnie mniejsza i dotyczyła dwóch trzecich badanych. Położenie materialne większości gospodarstw domowych poprawiło się zatem w mniejszym stopniu, niż sugerują to dane o wzroście średnich dochodów. Po pierwsze, może to wskazywać na pewną nieadekwatność miar sytuacji dochodowej opartych na średniej (zazwyczaj ujawnia się silna asymetria prawostronna rozkładu tej zmiennej). Większość gospodarstw nie osiągała bowiem poziomu dochodów odnotowanego przeciętnie dla całej populacji, co może sugerować, że opisywane tendencje wzrostowe w poziomie zamożności nie były udziałem znacznej części badanych gospodarstw domowych. Po drugie, rozbieżność między subiektywnymi a obiektywnymi wskaźnikami położenia finansowego zdaje się potwierdzać, iż udokumentowana pozytywna zmiana sytuacji ekonomicznej nie zaznaczyła się w wymiarze relatywnym i nierzadko nie spełniała oczekiwań dużej części respondentów. Dotyczyło to zwłaszcza gospodarstw domowych o niskich dochodach, w których poprawa położenia materialnego oceniana była jako niewystarczająca. Postrzegany

w ich wypadku dystans w stosunku do grup lepiej sytuowanych wystarczająco się nie zmniejszył, a uzyskiwana wielkość dochodów nie pozwalała na dokonywanie oszczędności, przez co możliwe byłoby zniwelowanie poczucia niepewności i trudności odnośnie do finansowego utrzymania się.

Podsumowanie

Poziom dochodów, a zwłaszcza skalę nierówności ekonomicznych, kształtuje szereg czynników. Tradycyjnie za jedno z ważnych uwarunkowań różnicujących poziom życia ludności uznawane jest miejsce zamieszkania. Tereny wiejskie jako obszary nagromadzenia zasobów przyrodniczych spełniających funkcje rolnicze, oddalone od ośrodków koncentracji kapitału i rozwiniętych rynków usług oraz produkcji, charakteryzują się na ogół przewagą popytu na pracę nad jej podażą. To strukturalne niedopasowanie wyznacza wzorce aktywności zawodowej mieszkańców wsi. Poza osobami zaangażowanymi w prowadzenie produkcji rolnej oraz zatrudnionymi na rynku lokalnym, większą część wiejskiej społeczności charakteryzuje motywowana zarobkowo mobilność przestrzenna. Na ogół przyjmuje ona postać codziennych dojazdów do pracy do najbliższych ośrodków miejskich i innych miejscowości, rzadziej migracji czasowych i zagranicznych. Zakłada się, że ze względu na tendencję do przestrzennego upodabniania się źródeł utrzymania gospodarstw domowych niwelowaniu powinny ulegać nierówności ekonomiczne między miastami a obszarami wiejskimi. Procesy te wzmocnić mają także zmiany strukturalne w rolnictwie polegające na proefektywnościowych przemianach struktur wytwórczych, jak również na profesjonalizacji zawodowej. Niezależnie od tego przeprowadzone analizy sugerują, że w Polsce w latach 2007–2014 **nadal utrzymywały się znaczące dysproporcje ekonomiczne między miastem a wsią**. Dystanse te dotyczyły trzech rozpatrywanych wymiarów tego zjawiska, a mianowicie poziomu dochodów, zaspokojenia ważnych potrzeb życiowych, a także oceny sytuacji finansowej. Przeciętne dochody w wiejskich gospodarstwach domowych były o przeszło jedną czwartą niższe niż w gospodarstwach zlokalizowanych na terenach miejskich. Odzwierciedleniem tego był fakt, że na wsi ze względu na ograniczony zasób środków pieniężnych częściej odnotowywano trudności z codziennym funkcjonowaniem, a zwłaszcza realizacją ważnych wydatków konsumpcyjnych. Dotyczyły one zaspokajania potrzeb związanych z wypoczynkiem, rekreacją, kontaktami społecznymi, jak również nabywaniem nowej odzieży.

Na przestrzeni całego badanego okresu odnotowano także względnie większe zróżnicowania dochodowe na wsi, co wiązało się relatywnie z rozpowszechnieniem na tych terenach rolników, a także osób prowadzących indywidualną działalność gospodarczą, czyli kategorii społeczno-ekonomicznych, wśród których tradycyjnie ujawniają się silne rozpiętości wynagrodzeń. Z dostępnych materiałów statystycznych wynikało jednak, że między 2007 a 2014 rokiem **przeciętna sytuacja dochodowa gospodarstw domowych – zarówno na wsi, jak i w mieście – poprawiła się**. Towarzyszyło temu zmniejszenie poziomu deprivacji potrzeb materialnych, a w szczególności tych o charakterze socjalno-bytowym. W przypadku ludności wiejskiej czynnikiem sprzyjającym polepszeniu sytuacji ekonomicznej okazała się korzystna koniunktura ekonomiczna, która umożliwiała prowadzenie pozarolniczej aktywności zawodowej i dywersyfikację źródeł utrzymania, jak również znaczące wsparcie finansowe z funduszy UE. Przepływy finansowe z unijnego budżetu oddziaływały korzystnie na sytuację finansową wiejskich gospodarstw domowych w sposób bezpośredni (płatności dla użytkowników gospodarstw rolnych) oraz pośredni (środki na szeroko pojęty rozwój wsi).

Bibliografia

- Chmielewska B. (2013). *Ekonomiczno-społeczna sytuacja gospodarstw domowych rolników po akcesji Polski do Unii Europejskiej*, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Chmieliński P. (2013). *Ludność wiejska na rynku pracy. Zarobkowanie, bezrobocie, przedsiębiorczość i praca za granicą w latach 2005–2011*, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Cingano F. (2014). *Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth*, OECD, Paris.
- Czykier-Wierzba D. (1998). *Polityka regionalna Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1998.
- Dabla-Norris E., Kochhar K., Ricka F., Suphaphiphat N. i Tsounta E., *Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective*, IMF Staff Discussion Notes.
- Dudek M. i Chmieliński P. (2013). *Seeking for opportunities: Livelihood strategies in the challenge of peripherality*, „The Journal of Rural and Community Development”, nr 10 (1), s. 191–207.
- Esping-Andersen G. i Myles J. (2013). *Economic inequality and the welfare state*. W: W. Salverda, B. Nolan i T.M. Smeeding (red.), *The Oxford Handbook of Economic Inequality*, Oxford University Press, Oxford, s. 639–664.

- Friedland W.H. (1998). *Przyszłość socjologii wsi w dobie zmierzchu społeczności wiejskiej*. W: K. Górlach (red.), *Socjologia wsi w Ameryce Północnej*, UMK, Toruń s. 23–38.
- GUS (2011). *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2009)*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2011b). *Obszary wiejskie w Polsce*, Olsztyn, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2012). *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2011)*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2013). *Sytuacja społeczno-ekonomiczna gospodarstw domowych w latach 2000–2011. Zróżnicowanie miasto-wieś*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2015). *Dochody i warunki życia ludności Polski (raport z badania EU-SILC 2014)*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- GUS (2015b). *Budżety gospodarstw domowych w 2014 roku*, Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- IMF (International Monetary Found) (2007). *World economic outlook. Globalisation and inequality*, IMF Publication Services, Waszyngton.
- Kalinowski S. i Łuczka-Bakuła W. (2007). *Ubóstwo ludności wiejskiej województwa wielkopolskiego*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej, Poznań.
- Kalinowski S. (2015). *Poziom życia ludności wiejskiej o niepewnych dochodach*, PWN, Warszawa.
- Komunikat Komisji (2010). *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, KOM (2010) 2020.
- Kozera A., Stanisławska J. i Wysocki F. (2014). *Sytuacja finansowa gospodarstw domowych zamieszkujących obszary wiejskie w Polsce po wstąpieniu do Unii Europejskiej*, „Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich”, nr 101(2), „Wieś Jutra”, Warszawa, s. 91–101.
- Łopaciuk W. (red.) i Judzińska A. (2014). *Wpływ WPR na rolnictwo w latach 2004–2012*, IERiGŻ-PIB, Warszawa.
- Marini M.B. i Mooney P.H. (2006). *Rural economies*. W: P. Clocke, T. Marsden, P. Mooney (red.), *Handbook of Rural Studies*, Sage, London, s. 91–103.
- NBP, (2015). *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Raport z badania pilotażowego 2014*, Departament Stabilności Finansowej, Warszawa.
- Owsiak S. (2012). *Społeczny wymiar kryzysu – lekcja dla przyszłości*, „Biuletyn PTE”, nr 2 (56), PTE, Warszawa.